

Ազգային Մշակոյթը Իբրև Լինելութեան Գրաւական

Եկեք զիրար չխաբենք, փորձենք պահ մը իրատես ըլլալ եւ ընդունինք որ ազգային մեր իրաւունքներուն տիրանալու համար, մենք տակաւին խնդրողի դերի մէջ ենք: Իսկ խնդրողի դերէն դուրս գալու համար, նախ եւ առաջ միջազգայնօրէն մրցունակ ՈԻԺԻ պէտք ունինք: Փաստօրէն դեռեւս մենք միջազգայնօրէն մրցունակ չենք ո՛չ զինուորապէս, ո՛չ աշխարհագրական դիրքով եւ ոչ ալ տնտեսապէս՝ մեր երկրի ընդերքի հարստութեամբ: Սակայն հնարաւորութիւն ունինք մրցունակ ըլլալու մեր մշակոյթով բառին ամենալայն ըմբռնումով ու հասկացողութեամբ: Եթէ կարողանանք քաղաքականացնել ու տնտեսականացնել մեր մշակոյթը, ապա կրնանք նաեւ ուժի վերածել զայն ու ի սպաս դնել հայրենաշինութեան: Այս պարագային երբ ՄՇԱԿՈՅԹ կ'ըսենք կը հակնանք ազգային ստեղծագործ միտքի արգասիքը իր ընդհանուրին մէջ:

Պատմութիւնը գիտե՛նք, գիտենք նաեւ որ վաղնջական ժամանակներէն, հազարամյակներու ընթացքին տեղի ունեցած է Հայ ստեղծագործ միտքի արտահոսք հայրենիքէն դեպի դուրս: Վերջին երեք տասնամեակներուն (յատկապէս սկզբնական շրջանին) այս երեւոյթը հասաւ մտահոգիչ չափանիշներու: Բարեբախտաբար այս ուղղութեամբ գոյութիւն ունեցած է եւ ունի նաեւ ներհոսք: Այսօր, շնորհիւ Սփիւռքի եւ յարակից այլ նախարարութիւններու, Հայ ստեղծագործ մտքի արտահոսքի գործընթացը ինչ որ չափով դանդաղած կը թուի ըլլալ, որուն գուցահետ ինչ որ չափով ներհոսքի գործընթացը՝ աշխուժացած: Սակայն տրուած ըլլալով որ աշխարհի տարածքին ցրուած Հայ ստեղծագործ միտքը չափազանց շատ աւելին է, քան այն որ այսօր կը ծառայէ հայրենիքին, հարկաւոր է յատուկ, (ներսէն թէ դուրսէն) կազմակերպուած աշխատանք տանիլ այս ուղղութեամբ, որպէսզի սպիւռքահայ ստեղծագործ մտքի ներկայացուցիչները հնարաւորութիւն ունենան իրենց կարողականութիւնը առավելագոյն չափով ի սպաս դնելու յանուն հայրենիքի զարգացման եւ բարգաւաճման: Նկատի առէք որ մերօրեայ գեր զարգացած արհեստագիտութեան ժամանակաշրջանին բարձրորակ մշակոյթով պայմանաւորուած մարդուժի որակը աւելի կենսական նշանակութիւն ունի քան՝ քանակի: Փաստօրէն ողջ պատմութեան ընթացքին մեր ազգային ինքնուրոյն ու բարձրորակ մշակոյթն է, որ ապահոված է մեր ազգային վարկն ու գոյատևումը: Ի վերջոյ ԱԶԳԸ ՄՇԱԿՈՅԹ է:

Գործնական գետնի վրայ մեր հիմնական ԲԱՅԹՈՂՈՒՄԸ հետևեալն է: Մենք բոլորս ալ կը խօսինք ու կը գրենք ԻՆՉ ԸՆԵԼՈՒ մասին շատ աւելի քան՝ ԻՆՉՊԷՍ ԳՈՐԾԵԼՈՒ: Ահաւասիկ ա՛յս է հիմնական հարցը: Այո՛, Խնդիրը ԻՆՉՊԷՍ-ին մեջն է: Թէեւ՝ միշտ չէ որ ԻՆՉՊԷՍ-ին իրագործումը կախեալ է մեզմէ, այնուամենայնիւ անլոյծ համարուող խնդիրներէն ու նոյնիսկ գիտերէն շատեր իրագործուած են ճգնաժամային կացութիւններու ստիպողութեան տակ՝ գերագոյն ճիգերու իբրև արդիւնք:

Այո՛, այսօր մեզմե ակնկալուածը Գերագոյն ճիգն է, անկարելին կարելի դարձնելու «արկածախնդրութիւն»-ը: Որովհետեւ մենք Դատկապէս սփիւոքահայերս՝ ճգնաժամի մէջ ենք եւ կը գտնուինք ԸԼԼԱԼ ՉԸԼԼԱԼՈՒ անմիջական սպառնալիքի տակ: Այսօր Սփիւոքի մէջ տակաւին կը գոյատեւենք այո՛, բայց յստակ չէ մեզի թէ մինչեւ ե՞րբ: Վտանգուած է արեւմտահայերէնը, վտանգուած է հայ դպրոցը, վտանգուած է Հայ եկեղեցին, վտանգուած է հայ ընտանիքը իր սրբութիւններով ու արանդութիւններով հանդերձ, փոխուած են ազգային բարոյականութեան չափանիշները և ազգային պատկանելիութեան հարցը օր ըստ օրէ աւելի ու աւելի լուսանցքի վրայ կը մղուի: Իսկ ամենէն մտահոգիչը մեր ինքնութիւնը ակսած է շեղիլ իր հունէն եւ ազգային արմատներէն: Թէեւ ահագանգ հնչեցնելու սեմին կը գտնուինք, այնուամենայնիւ խուճապի մատնուելու հարկ չկայ: Ինչպէս հազարամեակներու ընթացքին այսօր եւս մեր գոյատեւումը պայմանաւորուած է ինքնուրոյն ու բարձրորակ ազգային մշակոյթով: Այո՛, հարկաւոր է ամեն գնով շրջանցել յարանուանական, քաղաքական, հատուածական և նոյնիսկ՝ անձնական բոլոր տեսակի տարակարծութիւններն ու անհամաձայնութիւնները, համախմբուիլ հայրենիքի շուրջ եւ զարկ տալ մշակոյթին: Թէ ինչպէ՞ս: Այո՛ մեկէ հնարաւոր է իրագործել մասնագետներու միջոցով միայն ու մշակել մեր ժամանակներու համապատասխան ազգային մշակութային նոր քաղաքանութիւն:

Այսօր թէեւ մեր արուեստի տեսակներէն ու ազգային արանդութիւններէն շատեր համաշխարհայնացման յորձանուտի ճնշման տակ աղաւաղուած ու վտանգուած կը թուին ըլլալ, սակայն մշակութային գրեթէ մեր բոլոր բնագաւառները քիչ թէ շատ զարգացման ու բարգաւաճման ընթացքի մէջ կը գտնուին հայրենիքի մէջ ու յաճախ կ'արժանանան նաեւ միջազգային ուշադրութեան ու գնահատման: Յատկապէս՝ երաժշտութեան, ֆիլմարուեստի և կամ կերպարուեստի բնագաւառները:

Այսօր իւրաքանչիւր Ազգ-Պետութիւն (նոյնիսկ մեզմե մշակութապէս շատ աւելի տկար ժողովուրդներ) ոգի ի բոնն կ'աշխատին իրենց ազգային մշակոյթը ծանուցել, միջազգայնացնել եւ առաջ մղել: Ոմանք ոչ միայն մեծ փորձ եւ նուաճում կուտակած են այս ուղղութեամբ, այլ նաեւ յաջողած են փոքր ազգերու բարձրորակ մշակոյթը կամ մշակութային որոշ երկրներ իւրացնել ու ներկայացնել իբրեւ իրենցը: Անոնք գիտեն թէ մշակութային հզօրութիւնը ոչ միայն կը բարձրացնէ ազգի որակն ու վարկը յաչս օտարներուն, այլեւ իր հետ կը բերէ նաեւ տնտեսական բարգաւաճում ու քաղաքական հեղինակութիւն:

Թուենք կարգ մը տուալներ ցոյց տալու համար թէ ինչպիսի ազդակներ կը պակսին մեր մշակոյթին:

ա.- Մինչեւ հիմա Սփիւոքի ողջ տարածքին ոչ մէկ ժամանակակից արուեստի թանգարան ունինք: Նույնի՛սկ ներկայանալի «Վիրդուալ» (virtual) թանգարան մը

չունինք: Տարբեր ազգեր ունին, յաճախ մեկէ ավելի: Իսկ այն ժամանակակից արուեստի թանգարանը որ գոյութիւն ունի Երեւանի մէջ, բնաւ չի համապատասխաներ մեր կերպարուեստի ոչ որակին եւ ոչ ալ միջազգային չափանիշներու: Հոս հարկաւոր է սակայն գոհունակութեամբ արձանագրել թէ հայրենիքի մէջ կը գործեն տարբեր տեսակի բազմաթիւ թանգարաններ, որոնցմէ ոմանք իրենց տեսակին մէջ մրցունակ են միջազգայնօրէն (ինչպէս Թումանեանի եւ Սարեանի տուն թանգարանը): Մփիւռքի պարագային կան շարք մը հայ միջնադարեան հոգեւոր արուեստի նուիրուած թանգարաններ (Վենետիկի, Երուսաղեմի, Անթիլիասի, Ջմառի, Սպահանի...), որոնցմէ իւրաքանրիւրը իր ունեցած հավաքածոյի գեղարուեստական կշիռին համապատասխան հայ ազգային մշակոյթը կը ներկայացնէ օտարներուն:

բ.- Հայ Առաքելական եկեղեցին իր գոյութեան աւելի քան տասնըօթ դարերու ընթացքին հեթանոսական մեր մշակոյթը զարգացուց, ու կատարելագործելով տուած մեզի ազգային ինքնատիպ մշակոյթ: Մեր ինքնութեան մասին երբ խօսք կը բացուի, ամենէն առաջ հպարտութեամբ կը մատնանշենք Հայ միջնադարեան հոգեւոր արուեստները: Այսօր սակայն մենք ժամանակակից հոգեւոր մշակոյթ գրեթէ չունինք: Եւ ոչ միայն չունինք այլ ունենալու խնդիրն ալ գոյութիւն չունի: Եւ զարմանալիօրէն շատեր կը զարմանան թէ ինչո՞ւ մեր երիտասարդութեան մեծամասնութիւնը անտարբեր է եւ հեռու կը մնայ հաւատքէ եւ եկեղեցի չի յաճախեր:

գ.- Մեր ազգային մշակոյթի ամենաինքնուրոյն երակը, Խաչքարային արուեստն է: Մինչեւ հիմա ոչ յատուկ խաչքարային արուեստի թանգարան ունինք եւ ոչ ալ անոր հարստութեան, որակին ու բովանդակութեան համապատասխան ուսումնասիրութեան կեդրոն: Դժբախտաբար հայ խաչքարային արուեստի նմոյշներէն շատեր վտանգուած են, նոյնիսկ՝ ներկայ Հայաստանի տարածքին: Իր մէջ պարունակած պատմական ու կենցաղային եւ առհասարակ մշակութային յիշողութեամբ եւ կամ գեղարուեստական բարձր մակարդակով, Հայ Խաչքարային Արուեստը չի զիջիր հայ միջնադարեան մանրանկարչութեան: Եթէ կարողանանք կառուցել խաչքարային արուեստի բացօդեայ թանգարան և անոր կից գործող գիտահետազօտական կեդրոն, վստահ եղէք որ Մատենադարանին չափ եւ գուցէ եւ աւելի օտար մասնագէտներ ու զբօսաշրջիկներ պիտի ներգրաւէ դէպի հայրենիք:

դ.- Հինէն ի վեր, մշակոյթի զարգացման ու տարածման մէջ կենսական դեր կատարած են ու կը շարունակեն կատարել մեկենասներն ու բարերարները: Մեծարելու եւ գնահատելու համար իրենց մշակութաբանութիւնը գործունէութիւնն ու քաջալերելու համար նորերը, հարկաւոր է առանձին թանգարան կառուցել անոնց յիշատակին:

ե.- Հակառակ անոր որ հայ գորգարուեստը տարածուած է աշխարհով մէկ, մինչեւ օրս մենք գորգարուեստի յատուկ թանգարան չունինք: Ազերիները ունին քանի մը հատ,

իսկ թուրքերը շատ աւելին: Անոնք կը շարունակեն Արեւմուտքը համոզել որ գորգարուեստի ռահվիրաները իրենք են: Այցելեցէք Ուաշինկթընի Գորգարուեստի թանգարանը, Գոփնհակընի մօտերը գտնուող Շէյքսփիրեան Համլէթի պալատ-բերդը (Kronborg Castle) եւ կամ Գահիրէի Արեւելեան արուեստներու թանգարանը պիտի նշմարէք թէ հոն կախուած (կասկած չյարուցող) հայկական գորգերը ներկայացուած են իբրեւ թրքական: Նոյնն է պարագան ԳԷՈԹԱՀԻԱՅԻ յախճապակեայ արուեստին ինչպէս նաեւ հայկական կիրառական բոլոր տեսակի արուեստներուն, որոնց արեւմուտքը կը ճանչնայ իբրեւ թրքական: Բարեբախտաբար իրատես եւ օտար մասնագէտներն են, որոնք երբեմն կը բացայայտեն թրքական կարծուած մշակութային որոշ տեսակներու հայկականութիւնը: Գորգի պարագային եւրոպացի մասնագէտներ (Վոլքմար Գանձհորն, Ուլրիչ Շուրման. Ալ.Ֆոքքըր...) բացայայտեցին եւ ապացուցեցին ազերիական ու թրքական համարուած բազմաթիւ գորգատեսակներու հայկական ծագումն ու բնույթը:

գ.- Կը պարզուի թէ պատմութեան ընթացքին Թուրքերը շատ աւելի իսլամ կոտորած են քան՝ քրիստոնէայ: Անոնք իսլամական մշակոյթին շատ աւելի վնաս հասցուցած են քան՝ քրիստոնէականին: Այս ուղղութեամբ մենք տակաւին չունինք լուրջ ու գիտական ուսումնասիրութիւններ, որոնց հիման վրայ կարելի ըլլայ գրել հանրամատչելի գիրքեր (արաբերէն եւ այլ լեզուներով), նկարահանել վաւերագրական ժապաւեններ (թէկուզ նաեւ գեղարուեստական) որպէսզի կարողանանք համոզել ու ապացուցել իսլամական աշխարհին թէ թուրքերու եւ մեր հարցը կրօնական չէ:

է.- Այսօր ոչ մէկ պարբերական ունինք նուիրուած հայ արուեստին կամ առհասարակ հայ մշակոյթին: Խորհրդային շրջանին ունէինք, նոյն՝ իսկ հարիւր տարի առաջ ալ ունէինք (Գարեգին Լեւոնեանի հրատարակած «Գեղարուեստը»-ը Թիֆլիսի մէջ). իսկ այսօր՝ ոչ: Խորհրդային ժամանակաշրջանին յատուկ արուեստաբանութեան մասնագիտութեան ամպիոն չունէինք, այսօր ունինք, սակայն մեր մշակոյթի որակին եւ քանակին համապատասխան արուեստաբաններ չունինք տակաւին: Հարկաւոր է յատուկ ուշադրութեան արժանացնել արուեստաբանութեան մասնագիտութիւնը:

ը.- Մեր բոլորիս ուրախութիւնն ու հպարտութիւնն է միաժամանակ «Ոսկէ Ծիրան» ֆիլմարուեստի փառատօնի յաջողութիւնն ու ամենամեայ բարգաւաճումը: «Ոսկէ Ծիրան» ունեցող ժողովուրդ մը ինչու՞ պիտի չկարողանայ ունենալ ատոր համապատասխան կերպարուեստի փառատօն: Մանավա՛նդ որ նախ կերպարուեստը Ըրաժշտութեան նման՝ լեզու չունի եւ ապա հայրենի պատկան մարմիններու ներկայացուցիչներէն շատեր կը կարելորեն անոր իրագործումը:

Այս շարքը կարելի է երկարել ի հարկին: Իբրեւ օրինակ ներկայացուցինք այնպիսի հարցեր միայն, որոնց լուծումները մեր ուժերէն վեր չենք համարեր: Կը մնայ ճշդել եւ գտնել ԻՆՉՊԵՍԸ: Այսինքն՝ այն միջոցները, որոնք գործելու ճիշդ ճանապարհը ցոյց կու

տան ու կ'առաջնորդեն մեղ դեպի յաջողութիւն: Այս բոլորով հանդերձ պէտք է ընդունինք որ ԻՆՉՊԷՍԸ ճշդէն ու որոշելը այնքան ալ դիւրին չէ, ընդհակառակը՝ այն՝ դժուարագոյնն է: Ատոր համար ալ հարկաւոր է գործի լծել Ընլլայ Սփիւռքի թէ հայրենի Կայ ստեղծագործ միտքի այն յաջողած ու փորձառու մասնագէտները, որոնք ատակ են եւ պատրաստ օգտակար դառնալու և մշակելու Ազգային Մշակութային Գործնական նոր Քաղաքականութիւն:

Արդ. իբրեւ հիմք եւ խօսքէն գործի անցնելու իբրեւ առաջին քայլ կ'առաջարկենք յատուկ խորհրդաժողով մը կազմակերպել յատուկ նուիրումով ԻՄՉՊԷՍ գործելու մասին:

Մովսէս Ծիրանի Հերկելեան